

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора Василевича Віталія Вацлавовича на дисертацію Гусака Андрія Петровича «Кримінологічні та кримінально-виконавчі засади пробації щодо неповнолітніх в Україні», поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Актуальність теми дисертації. Українське суспільство стикається зі зростаючими випадками жорстокості та агресивності серед дітей, що створює серйозну соціальну проблему, негативно впливає на безпеку та стабільність громади, а також на злочинність неповнолітніх. Тому виникає необхідність у вжитті ефективних заходів запобігання протиправним діям та контролю за неповнолітніми. Превентивні програми, спрямовані на соціальну реабілітацію та підтримку молоді, а також вдосконалення системи освіти та виховання, можуть стати ключовими чинниками у розв'язанні такої соціальної проблеми в умовах воєнного стану.

Модернізація сучасної системи пробації стала у центрі уваги у зв'язку з несподіваними змінами в законодавстві та еволюцією пенітенціарної системи, розвиток якої спрямований на створення ефективного механізму контролю, спостереження та реабілітації неповнолітніх злочинців. У цьому контексті, необхідне наукове обґрунтування, яке базуватиметься на міжгалузевих дослідженнях (кримінально-виконавчих, кримінологічних, соціальних, психологічних та ін.) й дозволить розробити ефективні та індивідуалізовані методики превентивних заходів. Відтак, під впливом суспільних змін та новацій у правовій сфері, пробація неповнолітніх стає стратегічно важливим аспектом кримінально-виконавчої політики. Зміни в законодавстві визначають нові принципи та вимоги діяльності пробаційної служби, права та обов'язки персоналу органів пробації, стандарти роботи з неповнолітніми, які вчинили кримінальні правопорушення, а також процедури взаємодії з іншими структурами правосуддя й соціального

обслуговування. Оптимізація превентивних заходів в контексті пробації щодо неповнолітніх включає також й аналіз та удосконалення програм ресоціалізації, підтримки та нагляду. Застосування інноваційних методів та технологій для моніторингу поведінки неповнолітніх сприяє вдосконаленню системи пробації та запобігання рецидиву. Більше того, індивідуалізація підходів до неповнолітніх передбачає вивчення та врахування унікальних характеристик кожної особи, яка перебуває під пробаційним наглядом, що набувають ключового значення у взаємодії з неповнолітніми з метою максималізації впливу на їх негативну поведінку. Використання інноваційних технологій в пробації щодо неповнолітніх робить систему більш гнучкою, прозорою та ефективною, сприяючи досягненню більш високих результатів у виправленні та реабілітації.

На сьогодні, в умовах воєнного стану, розвиток системи пробаційних заходів щодо неповнолітніх не тільки допомагає зменшити ризик рецидиву, але й сприяє формуванню безпечного та стабільного суспільства, в якому кожен громадянин може відчувати захищеність й впевненість у своєму майбутньому. Відтак, розвиток сучасної системи пробації для неповнолітніх злочинців вимагає комплексного підходу, наукового обґрунтування та постійного вдосконалення превентивних заходів, щоб забезпечити ефективну соціальну адаптацію та уникнення втягнення дітей в кримінальну діяльність.

Таким чином, в умовах реформування пенітенціарної системи, розвиток інституту пробації щодо неповнолітніх потребує концептуального переосмислення за пріоритетами, а саме розроблення концепції виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень; забезпечення суду інформацією щодо особи неповнолітнього; виконання пробаційних програм під час наглядової пробації, ресоціалізаційна спрямованість пенітенціарної пробації.

Актуальність роботи підкреслюється й тим, що обрана тема дослідження виконана відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021); Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 р. (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від

11 травня 2023 р. № 273/2023), а також позицій Кіотської декларації щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права (Чотирнадцятий Конгрес ООН із запобігання злочинності та кримінального судочинства, Кіото, Японія, 2021 р.). Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454) й Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 р., протокол № 23).

Підсумовуючи зауважу, що обрана тема дисертаційного дослідження *Гусаком Андрієм Петровичем «Кримінологічні та кримінально-виконавчі засади пробації щодо неповнолітніх в Україні»* є своєчасною та важливою, в якій розв'язано науково-прикладну проблему формування кримінологічних та кримінально-виконавчих засад пробації щодо неповнолітніх з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства, відомчої (міжвідомчої) регламентації та відповідної правозастосовної практики.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертантом, у своїй більшості є обґрунтованими і переконливими. Автором використано значну кількість вітчизняних та іноземних літературних джерел, законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти України. Список використаних джерел складає 717 найменувань.

У роботі використано узагальнений системний підхід, у ході застосування якого розкрито сучасний стан наукового розроблення проблем пробації щодо неповнолітніх; систематизовано наукові підходи до інституту пробації щодо неповнолітніх у національній правовій доктрині; узагальнити міжнародну практику й зарубіжний досвід правового регулювання та здійснення пробації щодо неповнолітніх; визначено місце інституту пробації у системі заходів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються неповнолітніми; встановлені вікові та психологічні особливості неповнолітніх для обрання та застосування заходів запобігання вчиненню ними кримінальних правопорушень; розкрито специфіку пробації щодо неповнолітніх у механізмі запобігання кримінальним правопорушенням;

охарактеризовано правові засоби запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються неповнолітніми, під час кримінального провадження; внесені пропозиції щодо підготовки досудової доповіді щодо неповнолітніх обвинувачених; виокремлені особливості досудової пробації щодо неповнолітніх; надано кримінально-виконавчу характеристику пробації й окреслити перспективи соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими у виховних установах; сформульовано концептуальне бачення виконання пробаційних програм під час наглядової пробації; розкрито специфіку ресоціалізаційної спрямованості пенітенціарної пробації; запропоновано шляхи вдосконалення постпенітенціарної пробації щодо неповнолітніх.

Аналіз вищеназваного підходу до проблеми дослідження засвідчив, що в цілому дисертанту вдалося вирішити поставлені задачі та отримати нові, поглиблені для науки результати, зокрема з урахуванням сучасних тенденцій розвитку кримінологічної та пенітенціарних науки вироблено унітарний підхід до актуалізації, уточнення й унормування механізму пробаційного впливу на неповнолітніх, заснований на сучасних тенденціях державотворення та апробованій міжнародній правовій платформі.

До основних наукових результатів, що становлять її новизну, на думку опонента належать такі:

– розроблено концептуальні засади пробації щодо неповнолітніх як ефективного і важливого інструменту гарантування безпеки суспільства; ключового та стратегічного напрямку удосконалення правосуддя; складової системи ювенальної юстиції; комплексу правових, організаційних, інформаційно-аналітичних, прогностичних та інших засобів, спрямованих на соціальну реабілітацію та ресоціалізацію неповнолітніх з урахуванням їх вікових та психологічних особливостей, рівня розвитку та соціально-психологічного стану; процесу реалізації апробованих пробаційних програм на противагу покаранню, пов'язаному з обмеженням волі;

– визначено параметри імплементації кращих світових пробаційних моделей щодо неповнолітніх й зарубіжного досвіду правового регулювання та здійснення пробації щодо неповнолітніх, зокрема визнано перспективним для впровадження у національну пенітенціарну практику таких інструментів: моніторинг ефективності пробаційної системи (Великобританія, Японія); координація виконання кримінальних покарань та примусових робіт (Естонія, Латвія); взаємодія персоналу органів пробації з виховними установами (Данія, Фінляндія); примирення у системі «жертва-злочинець»,

кадрове забезпечення – підготовка, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу для реалізації пробаційних програм (Німеччина, США); формування та реалізація комплексних цільових програм, спрямованих на зниження рівня злочинності неповнолітніх та створення безпечного середовища (Австрія, Велика Британія, Італія, Норвегія, Португалія, Франція, ФРН, Швеція, Швейцарія, Японія);

– запропоновані стратегічні пріоритети удосконалення законодавчої та відомчої (міжвідомчої) регламентації інституту пробації щодо неповнолітніх в Україні з унормуванням (закріпленням, коригуванням): прав та обов'язків неповнолітніх, які перебувають на випробувальному терміні; переліку виховних заходів, які можуть бути застосовані в межах ювенальної пробації, і не пов'язані з позбавленням волі; критеріїв оцінювання ефективності пробаційного нагляду, реалізації програм нагляду та реабілітації; форм взаємодії органів пробації з правоохоронними органами, судами, соціальними службами, громадськістю; процедури пробаційного контролю щодо забезпечення моніторингових функцій органів пробації; гарантій захисту прав неповнолітніх, які перебувають під пробацією; відповідальності неповнолітніх та передбачення санкцій за порушення умов пробації;

– науково доведено доцільність запровадження у практику органів пробації проактивних методик роботи з неповнолітніми з урахуванням розробленого проєкту пробаційної програми «Формування правової культури та свідомості», що ґрунтується на освітніх та психологічних підходах зміни переконань і поведінки й спрямований на реабілітацію, соціальну адаптацію неповнолітніх шляхом підвищення правової свідомості та розвитку правової культури, а також внесення змін та доповнень до низки пробаційних програм («Зміна прокримінального мислення», «Подолання агресивної поведінки», «Попередження вживання психоактивних речовин», «Формування життєвих навичок»);

– сформульоване наукове бачення порядку виконання покарання у виді пробаційного нагляду щодо неповнолітніх, що включає: оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення особами, які вчинили кримінальні правопорушення у віці 14–17 років (захисні фактори, криміногенна потреба, фактори ризику); проведення моніторингу щодо стану застосування покарання у виді пробаційного нагляду; виконання неповнолітніми засудженими покладених на них обов'язків.

Окрім викладених, є й інші положення наукової новизни, що заслуговують на позитивну оцінку.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях захищених за темою дисертації

Структура дисертаційного дослідження, запропонована дисертантом, в цілому, є логічно побудованою та ґрунтується на комплексному підході до аналізу кримінологічних та кримінально-виконавчих проблем. Розділи дисертації поєднані загальною метою дослідження і в них, відповідно до плану дослідження, розкривається його об'єкт і предмет. Нові положення, висновки і рекомендації, що висувуються в дисертації, в роботі обґрунтовуються, у першу чергу, за допомогою методологічного підходу. Вміло застосована автором методологія наукового пошуку є традиційною для правових наук, зокрема кримінально-правового циклу. Завдяки загальнонауковим (діалектичний, структурний, функціональний) та спеціально-науковим (історико-правовий, компаративістський, логіко-юридичний, системний, моделювання, формально-юридичний, статистично-математичний) методам дослідження вдалося досягти наукового результату щодо реалізації доктринального підходу до формування кримінологічних та кримінально-виконавчих засад пробації щодо неповнолітніх в Україні.

Дисертант провів таку доктринальну розробку використовуючи емпіричну базу, яку становлять зведені дані вивчення 335 справ неповнолітньої особи органу пробації упродовж 2018–2024 рр. (з усіх регіонів України); 300 досудових доповідей щодо неповнолітніх-обвинувачених; 450 вироків, винесених судами України щодо кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми за ст. 115, 185–187, 189, 289, 296 Кримінального кодексу України, з усіх регіонів України; 25 матеріалів комплексних перевірок Управління нагляду за додержанням законів у місцях несвободи та органах пробації Департаменту протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах Офісу Генерального прокурора; результати опитувань 984 респондентів (470 працівників органів пробації, 85 прокурорів, 124 поліцейські – співробітники підрозділів ювенальної превенції головних управлінь Національної поліції України в областях; 305 засуджених неповнолітніх, які перебували на обліку в органах пробації); аналітичні звіти та узагальнення Міністерства юстиції України (Державна кримінально-виконавча служба України, Департамент з питань виконання кримінальних покарань, Державна установа «Центр пробації»), Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України.

Результати дослідження повною мірою відображені в наукових фахових виданнях автора, зміст і характер яких відповідають вимогам МОН України, а також виступах з доповідями основних положень дисертації на науково-практичних заходах, що в цілому свідчить про належний рівень її апробації. Основні положення дисертації опубліковано в 44 наукових працях, серед яких дві монографії, 18 статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, та чотири у періодичних виданнях іноземних країн, п'ять статей – у виданнях, що індексуються у наукометричних базах даних Scopus та Web of Science, 13 тез доповідей, оприлюднених на науково-практичних конференціях та круглих столах та дві – у колективних монографіях.

Аналіз змісту роботи дозволяє, в цілому, позитивно оцінити структуру дослідження, вона достатньо повно розкриває мету та поставлені задачі, які знайшли своє відображення в авторських висновках. Сформульовані дисертантом наукові положення, висновки і рекомендації обґрунтовані.

Значимість результатів дисертаційного дослідження для практики запобігання злочинності

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації запропоновано концептуальний підхід, спрямований на удосконалення кримінально-виконавчої політики. Викладені в роботі висновки і пропозиції впроваджено та може бути використано в: законотворчій діяльності – шляхом внесення низки проектів змін та доповнень до Закону України «Про пробацію» на основі розробленого автором проекту пробаційної програми «Формування правової культури та свідомості» (акт Комітету Верховної Ради України з питань правової політики від 10 березня 2025 р. № 250310-1); діяльності органів кримінальної юстиції – для розроблення та удосконалення відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовки методичних рекомендацій з питань пробації неповнолітніх (акт Державної установи «Центр пробації» у Волинській області від 11 березня 2025 р.); освітньому процесі – для підготовки підручників, лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з курсів кримінології та кримінально-виконавчого права, а також у рамках розробленого спеціального курсу «Пробація неповнолітніх» при проведенні різних видів занять (тренінгів) з відповідних дисциплін у процесі підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої

служби України, Державної установи «Центр пробації» і Національної поліції України (акт Національної академії внутрішніх справ від 24 грудня 2024 р.).

Аналіз змісту дисертаційного дослідження свідчить про самостійність проведеного дослідження, його актуальність і достатній науковий рівень, суттєве теоретичне і практичне значення. Викладене вище може бути підставою для загальної позитивної оцінки дисертації *Гусака Андрія Петровича «Кримінологічні та кримінально-виконавчі засади пробації щодо неповнолітніх в Україні»* як самостійного наукового дослідження з актуальної й важливої для науки та правоохоронної практики проблеми.

Не зупиняючись більш детально на загальній позитивній оцінці роботи, дисертація містить окремі дискусійні питання, які потребують додаткової аргументації чи роз'яснення автором під час прилюдного захисту, зокрема:

1. Робота, на мою думку, набагато виграла і набула б ще більших рис ґрунтовності та фундаментальності, якби містила **окремий розділ кримінально-правової характеристики пробації та покарання у виді пробаційного нагляду**, як «обмеження прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства».

Зокрема, його відмежування від суміжних видів покарань, наприклад обмеження волі, та співвідношення з інститутом звільнення від відбування покарання з випробуванням для неповнолітніх тощо.

Автор у розділі 4 «Пробація у механізмі запобігання вчиненню неповнолітніми повторних кримінальних правопорушень» (ст. 357 – 417) намагається заповнити вказану прогалину, але робить це лише на фрагментарному рівні.

2. Обґрунтовуючи актуальність теми дослідження здобувач наголошує на тому, що «одним із викликів сучасного глобалізованого світу визнається **«зростання агресії та жорстокості серед дітей**, що створює серйозну соціальну й правову проблему, ... визначає якісні параметри злочинності неповнолітніх» (ст. 1), проте наведені далі за текстом статистичні дані говорять про те, що найбільш поширеними серед неповнолітніх, зокрема у 2024 році були, перш за все, корисливі кримінальні правопорушення, а саме: крадіжки (61,2 %), далі грабежі (11,1 %), хуліганство (12 %) і незаконне заволодіння транспортним засобом(9,4 %).

3. Дисертант абсолютно обґрунтовано акцентує увагу на тому, що «в умовах воєнного стану все частіше наголошується на необхідності посилення системи заходів запобігання протиправним діянням та контролю за неповнолітніми на основі превентивних механізмів, спрямованих на соціальну реабілітацію та підтримку молоді, у тому числі інституту пробації» (ст.1).

Однак, далі за текстом автореферату і дисертації здобувач лише опосередковано звертається до проблем функціонування системи пробації та превентивних механізмів в умовах воєнного стану спрямованих на соціальну реабілітацію та підтримку неповнолітніх, зокрема під час з'ясування основних тенденцій злочинності неповнолітніх.

Проте, формулюючи пропозиції щодо особливостей застосування пробації щодо неповнолітніх під час кримінального провадження (ст. 199 – 280), удосконалення пробаційних заходів у механізмі запобігання вчиненню неповнолітніми повторних кримінальних правопорушень (ст. 280 – 379), визначаючи напрями взаємодії виховних установ й органів пробації під час підготовки неповнолітнього до звільнення та проведення соціально-виховної роботи з ними, корегуючи виконання пробаційних програм під час наглядової та пенітенціарної пробації, умови воєнного стану залишаються поза увагою здобувача.

4. У тексті дисертації та автореферату, зокрема у положеннях наукової новизни у рубриці удосконалено, автор пропонує удосконалити:

«розподіл кримінальних процесуальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються неповнолітніми на: загальні (застосовується до неповнолітніх підозрюваних (підсудних)) та індивідуальні (особистий вплив на особу підозрювану (підсудну), що обмежує (або повністю виключає) її можливість вчинення протиправних дій); фізично-примусові (домашній арешт, тримання під вартою, тимчасове затримання, поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають небезпечну поведінку, тимчасовий арешт, екстрадиційний арешт, а також направлення неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого до спеціалізованої дитячої установи закритого типу) та психолого-примусові (ґрунтуються на особистому зобов'язанні підозрюваного (обвинуваченого) або діях третіх осіб) (ст. 6), а також «систематизацію суб'єктів соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими: пенітенціарні (Державна кримінально-виконавча служба України та її територіальні органи управління; персонал виховних колоній; батьківський комітет при колонії); профільні (заклади освіти; педагогічна та піклувальна ради; спостережна

комісія; органи місцевої влади; центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; служба у справах дітей; поліція; суд; прокуратура); **інші** – підприємства, установи, громадські та релігійні організації, волонтери» (ст.7).

Можна цілком погодитися з позицією автора щодо таких класифікацій, однак з цього приводу виникає декілька питань: по-перше, – яка мета такої класифікації; по-друге, – яке її практичне значення; по-третє, – які ознаки лежать в основі такої класифікації.

5. Варто погодитися з пропозиціями дисертанта щодо потреби «унормування електронного моніторингу пробації неповнолітніх шляхом **розроблення проєкту Порядку застосування електронних засобів контролю під час перебування на пробації й мобільного застосунку як засобу електронного контролю» (ст.7), але слід визначитися із напрямками унормування, а особливо із проєктом вказаного Порядку, зважаючи на той факт, що Порядок застосування електронних засобів контролю та нагляду за поведінкою осіб, на яких покладено цей обов'язок затверджено наказом Міністерства юстиції України 18 березня 2024 року № 709/5, який визначає алгоритм здійснення уповноваженими органами з питань пробації контролю за виконанням засудженими до покарання у виді пробаційного нагляду обов'язку використовувати електронний засіб контролю та нагляду і проживати за вказаною у рішенні суду адресою.**

Проте, якщо це інший Порядок то слід було запропонувати його авторський проєкт.

6. Окрему увагу в дисертації приділено питанням місця пробації щодо неповнолітніх у **механізмі запобігання** кримінальним правопорушенням (підрозділ 2.3) та пробація у **механізмі запобігання** вчиненню неповнолітніми повторних кримінальних правопорушень (розділ 4) де «**механізм запобігання**», на мою думку, є ключовою категорією у даній конструкції, а система пробаційних заходів та методик має віднайти своє місце в даній конструкції.

Проте, що це таке, його складові елементи, як співвідносяться ці елементи із пробацією? Гадаю, що автору варто звернути на це увагу та розтлумачити зміст зазначеної категорії.

Такі зауваження і побажання, зрозуміло, не вичерпують полеміки й щодо інших положень і висновків дисертанта, яка, очевидно, буде продовжена під час захисту. Вони носять локальний, переважно дискусійний характер і, в цілому, не впливають на позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому, оформлення.

Виходячи з викладеного вище, можна стверджувати, що дисертація *Гусака Андрія Петровича «Кримінологічні та кримінально-виконавчі засади пробації щодо неповнолітніх в Україні»* є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, яка містить нові доктринальні положення й науково-обґрунтовані результати, що у сукупності розв'язують важливу науково-прикладну проблему, має теоретичне значення для розвитку вітчизняної юриспруденції, є суттєвим внеском до науки кримінології та кримінально-виконавчого права, носить практичне значення в контексті підвищення ефективності діяльності органів пробації.

Зміст дисертації відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності, робота пройшла належну апробацію. Дослідження підготовлено зрозумілою, юридично і літературно грамотною мовою. Оформлення дисертації та реферату в цілому відповідає встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України. Реферат ідентичний головним положенням дисертації та відображає її основний зміст, висновки та пропозиції.

Викладене вище дає підстави для **остаточного висновку** про те, що дисертація та реферат *Гусака Андрія Петровича «Кримінологічні та кримінально-виконавчі засади пробації щодо неповнолітніх в Україні»* відповідають вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197, а їх автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент:

Учений секретар секретаріату Вченої ради

Національної академії внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор

«24» березня 2025 р.

Віталій ВАСИЛЕВИЧ

